

KONGRE-TOPLANTI

“HAYATI, KİŞİLİĞİ VE DÜŞÜNCELERİ İLE MUHAMMED HAMİDULLAH SEMPOZYUMU” (18-19 KASIM 2005/BURSA)

Dr. Ali İhsan KARATAŞ
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Muhammed Hamidullah'ın, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm İslâm dünyasında olduğu gibi Türkiye'nin de ilim ve kültür hayatının gelişmesinde özel bir yeri vardır. Ülkemizdeki pek çok ilim ve fikir adamı onun gerek yurt dışında, gerekse Türkiye'de bulunduğu zamanlardaki ders, konferans ve sohbetlerinden istifade etmişlerdir. Günümüz araştırmacıları da onun verdiği çok yönlü eserlerden istifade etmeye ve kendisinden feyz almaya devam etmektedirler. Dünyada ve ülkemizde bu kadar tesirleri olmuş ilim ve düşünce adamı Hamidullah Hoca'ya bir vefa borcu olmak üzere 18-19 Kasım 2005 tarihlerinde Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Bursa İl Müftülüğü'nün organizasyonu ile “Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleriyle Muhammed Hamidullah Sempozyumu” düzenlenmiştir.

18 Kasım 2005 Cuma günü saat 14:00'te resmi açılış konuşmalarıyla başlayan ve dört oturumdan oluşan sempozyum iki gün sürdü. Açılış konuşmaları Bursa İl Müftüsü Ahmet Zeki Elturan, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hüseyin Algül ve Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. İzzet ER tarafından yapıldı.

Yaklaşık bir saat süren açılış konuşmalarından sonra Prof. Dr. Osman Çetin başkanlığında birinci oturuma geçildi. İlk oturumda Doç. Dr. Çağfer Karadaş “Hindistan'da M. Hamîdullah'a Kadar İslâmî Düşüncenin Gelişim Süreci”, Dr. M. Kamil Yaşaroğlu “M. Hamîdullah'ın Hayatı ve Eserleri”, Doç. Dr. Abdülhamit Birışık “M. Hamîdullah'ın Yetiştirdiği ve Oluşumuna Katkıda Bulunduğu Kurumlar” konulu tebliğlerini sundular. Bu oturumda “Türk Fikir Hayatında M. Hamîdullah'ın Yeri” adlı tebliğiyle yer alacağı belirtilen Doç. Dr. İsmail Kara, halasının vefatı nedeniyle sempozyuma iştirak edemedi.

Sempozyumun birinci oturumunun ilk konuşmacısı olan Karadaş, tebliğinde, Hindistan'ın tarihî sürecinden bahsettikten sonra, Müslümanların Hindistan'a

gerçekleştirdikleri seferler, bu bölgenin İslamlaşma süreci ve Hindistan'daki İslâmî ilimlerin gelişmesi üzerinde durdu. Hindistan'daki İslamlaşma sürecinin seferler sırasında bölgeye giden Müslümanlar aracılığıyla başladığını ve daha sonraki dönemlerde özellikle sufilerin faaliyetleriyle bu sürecin hızlandığını belirtti.

Tebliğinin ilerleyen kısımlarında Hindistan'daki farklı dinî akımlardan bahseden Karadaş, önceleri Sünnî olan ancak daha sonra kendine göre tüm dinlerin en iyi unsurlarını içeren 'Din-i İlahî' adında eklektik (seçmecî) bir din projesi ortaya koyan Ekber Şah'dan, ayrıca onun ekolüne karşı sembol isim olan İmam Rabbani'nin hayatından ve Ekber Şah'a karşı mücadelesinden bahsetti. Bu fikrî mücadelenin devamı niteliğinde olan Şah Veliyyullah Dihlevî'nin İhyâ ve Islâh Hareketi'ne işaret ettikten sonra, Hindistan'da başlayan İngiliz sömürgesine değinen Karadaş, son olarak Hint alt kıtasındaki İslâmî ilimlerin gelişmesi ve bu ilimlerde önemli yeri olan şahıslar üzerinde durdu.

İlk oturumdaki ikinci tebliğ sahibi Dr. M. Kamil Yaşaroğlu, bildirisini Hamidullah'ın hayatı ve eserleri adı altında iki ana başlıkta sundu. Hamidullah'ın 19 Ocak 1908 tarihinde doğuşundan, 17 Aralık 2002 deki vefatına kadar hayatını ve faaliyetlerini ayrıntılı olarak anlattıktan sonra onun telif, neşir eserleri ve makalelerinden bir kısmı hakkında özet bilgi verdi.

Bu oturumun üçüncü tebliğcisi Doç. Dr. Abdulhamit Birışık kendisinden önce sunulan tebliğleri tamamlar nitelikteki bildirisinde Muhammed Hamidullah'ın öğrenimi, yetiştiği ve oluşumuna katkıda bulunduğu veya ilgili olduğu kurumlar hakkında ayrıntılı bilgi verdi. Hamidullah'ın ilgili olduğu kurumların başında, içinde doğup büyüdüğü ve hayatının üçte birden fazla bir kısmını yaşadığı Haydarâbâd Nizamlığı olduğunu belirten Birışık, onun irtibat halinde olduğu eğitim ve araştırma kurumları arasında Haydarâbâd Dârülulûm, Câmia Nizâmiye ve Osmâniye Üniversitesi (el-Câmiatü'l-Osmâniyye)'nin, ilgili olduğu yayın ve neşir kurumları arasında da Meclisü İhyâi'l-Ma'ârifî'n-Nu'mâniyye, Dairatü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniye, Islamic Culture, Meârif Dergisi ve el-Meclisü'l-İlmî gibi kurumların önemli bir yer tuttuğunu ifade etti.

Yukarıda da belirtildiği üzere bu oturumun son tebliğcisi olarak katılması beklenen Doç. Dr. İsmail Kara halasının vefatı nedeniyle sempozyuma iştirak edemediği için onun yerine Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. M. Asım Yediyıldız, Kara'nın Hamidullah Hoca hakkında kaleme aldığı bazı hatıraları aktardı. Bu şekilde Sempozyumun Cuma günkü kısmı tamamlanmış oldu.

M. Hamidullah'ın Kur'an, Hadis ve İslam Hukuku gibi değişik İslâmî ilimlerdeki yerinin anlatıldığı ikinci oturum Cumartesi günü saat 10'da başladı. Prof. Dr. Erol Ayyıldız başkanlığında yapılan bu oturumun tebliğcileri Doç. Dr. İbrahim Hatipoğlu, Prof. Dr. Ahmet Yaman, ve Dr. Mehmet Emin Maşalı idi.

Hatipoğlu, "Bir İslam Araştırmacısı ve Hadisçi Olarak M. Hamidullah" adlı bildirisinde, onun hadis ilmine en önemli katkısının kitâbetü'l-hadis sahasında olduğunu belirterek, yöntem ve muhteva itibarıyla şarkiyatçılarca şekillendirilmiş modern dönem hadis araştırmalarının onun sayesinde önemli ilerlemeler sağladığını vurguladı. Hamidullah'ın günümüz hadis ilimleriyle ilgili çalışmalarını arasında şarkiyatçılarca hazırlanan Fransızca Buhârî tercümesine yönelik yazdığı

altı yüz sayfayı aşkın eseri, Sahife-i Hemmâm b. Münebbih'in başında kaleme aldığı son derece kıymetli "Muhtasar Hadis Tarih"i ve "Hz.Peygamber Zamanında Hadisin Tedvini" adlı eserleri yanında, "Hadis ve Sünnet", "Hz.Peygamber ve Sahabe Devrinin Kitabet Sanatı" ve "İslâmî İlimlerde İsrâiliyyat Yâhut Gayr-i İslâmî Menşeli Rivâyetler" başlıklı makalelerini zikreden Hatiboğlu bu eserlerle ilgili bilgiler verdi.

Bu oturumun ikinci tebliğcisi olan Ahmet Yaman, "M. Hamîdullah'ın İslâm Hukuku ve Devletler Hukuku Çalışmaları" adlı bildirisinde Hamidullah'ın özellikle İslam hukuku ve tarihi araştırmalarıyla çığır açmış bir çağdaş İslam bilgini olduğunu ifade ederek, İslam Hukukunun Mahiyeti ve Hukuka Kazandırdığı Özellikler, İslam Hukukunun Doğuşu ve İlk Literatürü, İslam Hukukunun Diğer Hukuk Sistemleriyle ve Özellikle Roma Hukukuyla İlişkisi, İslam Hukukunun Kaynakları ve İctihat, İslam Hukuk Usûlü, Tarihi ve Dogmatğine Dair Bazı Düşünceler konularında onun eserlerine dayanarak oldukça kapsamlı açıklamalarda bulundu. Ahmet Yaman, bildirisinin sonunda "Kör bir kişi devlet başkanı olabilir mi?", "Kadınların şahitliği ile ilgili hüküm, onları yarı erkek statüsüne indirmiş olmuyor mu?" gibi sorulara Hamidullah'ın verdiği fetvalar üzerinde durdu.

İkinci oturumun son bildirisinin sahibi olan Mehmet Emin Maşalı ise "M. Hamîdullah'ın Kur'an ve Kur'an Tarihi Çalışmaları" adlı bildirisinde Hamidullah'ın Kur'an'ın diğer dillere tercümesinin bir zorunluluk olduğu kanaatini taşıdığını ifade ederek, onun Kur'an tercümesinin çalışmasının geçmişten günümüze kadar yapılan Kur'an çevirilerinin tanıtımı ve Kur'an'ın Fransızca'ya tercümesi olmak üzere iki ana ekseninde seyrettiğini belirtti. M. Hamidullah'ın 1958 yılında tamamlanmış olup ilk baskısı 1959'da Paris'te gerçekleştirilen Le Saint Coran (Aziz Kur'an) isimli Kur'an tercümesini esas alarak onun çeviri ve yorum kuramına ilişkin bazı genel tespitlerde bulunan Maşalı, Le Saint Coran'ın özellikleri, Aziz Kur'an'a Yöneltilen Eleştiriler, Kur'an Tarihçiliği ve Hamidullah'ın Kur'an Tarihine Yaklaşımının Temel Karakteristikleri başlıkları altında tebliğini sundu. Maşalı'nın bildiriyle ikinci oturum tamamlandı.

Cumartesi 11.30'da başkanlığını Prof. Dr. A. Saim Kılavuz'un yaptığı üçüncü oturum gerçekleştirildi. Üç tebliğin yer aldığı bu oturumda Doç. Dr. Adem Apak "Bir Siyer Müellifi Olarak M. Hamîdullah", Dr. Casim Avcı "M. Hamîdullah'ın Tarih ve İslam Tarihi Metodolojisi Anlayışı" ve Doç. Dr. Bülent Şenay "M. Hamîdullah'a Göre İslâm ve Diğer Dinler" adlı tebliğlerini sundular.

Adem Apak, Muhammed Hamidullah'ın, başta Kur'an ilimleri olmak üzere, İslâmî disiplinlerin pek çoğunda eserler verdiğini, ancak onun özellikle İslâm Peygamberi adlı eseri sebebiyle ülkemizde daha çok bir siyer alimi olarak tanındığını ifade etti. İslam Peygamberi adlı eserinden başka, İbn İshak'ın Sîre'sinin neşredilmesi, Belâzürî'nin Ensâbü'l-Eşrâf isimli eserinin ilk bölümünün tahkik çalışması, el-Vesâiku's-Siyâsiyye, Hz.Peygamber'in Savaşları ve Resûlullah Muhammed adlı eserleriyle de Hamidullah'ın siyer sahasında gerek neşir gerekse telif olarak önemli çalışmalarının mevcut olduğunu belirten APAK, Hamidullah'ın ilim dünyasına kazandırdığı eserler kadar, onun bu alana getirdiği yeni bakış, metod ve yaklaşım tarzlarının da büyük önem arz ettiğini belirtti.

Tebliğinin devamında Hamidullah'ın siyere kazandırdığı yeni bakış açıları üzerinde duran Apak, Hamîdullah'ın her şeyden önce niçin siyer yazılması gerektiği sorusunu sorduğunu ve buna verdiği cevaplarla bütün siyer araştırmalarını temellendirmeye çalıştığını, siyer çalışmalarına yeni olarak şahsî gözlem metodunu getirdiğini, eserlerinde sadece kendisinden önce doğu bilimcilerinin müracaat ettikleri araştırma teknikleriyle iktifa etmeyerek bunları geliştirdiğini, Allah Resûlü'nün (sav) hayatını (klâsik siyer kitaplarında olduğu gibi) menkıbevi üsluptan kurtararak rasyonel bir şekilde ele aldığını, konuları akli izahlarla açıklamaya çalıştığını, Hz.Peygamber'i (sav) Müslümanlara ve bütün insanlığı takdimde mucize boyutundan ziyade, onun insanî yönünü ve getirdiği dinî öğretiyi öne çıkardığını belirtti.

Casim Avcı, kendisinden önce sunulan tebliği tamamlar mahiyetteki bildirisinde M. Hamidullah'ın çok yönlü bir İslâm âlimi olduğunu vurgulayarak, onun özellikle Ortaçağ İslâm geleneğinde birçok örneğine rastlanan bu özelliğin XX. Yüzyıldaki başlıca temsilcilerinden biri olarak dikkat çektiğini ifade etti. Hamidullah'ın İslâm tarihine ilgisinin bir müslüman olarak şahsî merakının yanında, devletler hukuku veya İslâm'da devlet idaresi bağlamında Siyere duyduğu ihtiyaçtan kaynaklandığını ifade eden Avcı, ilgilendiği konuları hakkında ortaya çıkarabilmek amacıyla Hz.Peygamber dönemini incelediğini, bunun için uzun yıllar yaptığı araştırmalar sonucunda hem disiplinler arası çalışmanın güzel bir örneğini verdiğini, hem de İslâm tarihi alanında metod, muhteva ve üslup açısından kalıcı bir çalışma olan İslâm Peygamberi adlı şaheserini telif ettiğini belirtti.

Tebliğinin devamında Avcı, Muhammed Hamidullah'ın İslâm tarihi çalışmalarında başvurduğu kaynakların çeşitliliği ve zenginliği, Hz.Peygamber'in hayatını klâsik tarih kaynaklarında olduğu gibi kronolojik olarak anlatmak yerine konulara göre gruplandırıp sistematik hale getirerek anlatmayı tercih ettiğini, Hz.Peygamber dönemi ile ilgili bazı olayların tarihlerini sağlıklı tespit açısından hicrî takvim konusunu ele aldığını ifade ettikten sonra, hilafetin kureyşliliği, Hz.Osman döneminden itibaren İslâm toplumunda ortaya çıkan iç karışıklıklar gibi İslâm tarihinin önemli bazı olaylarını seçerek bu konularda Hamidullah'ın görüşlerini anlattı. Ayrıca diğer tebliğlerden farklı olarak Hamidullah'ın eserlerindeki bazı hatalara da yapıcı bir üslupla işaret eden Avcı, bu yönüyle dinleyicilerin dikkatlerini çekti.

Üçüncü oturumun son tebliğcisi olan Bülent Şenay, M. Hamidullah'ın eserlerinin en temel özelliğinin "interdisipliner" bir ufkun ve ilmin ürünü olduğunu belirttikten sonra onun diğer dinlerle ilgili merak ve çalışmasının İslâm'ın evrensel olarak gelmiş bir Vahiy oluşu üzerinde özellikle durmasından kaynaklandığını belirtti. Değerlendirmelerini daha çok Türkçe'ye çevrilmiş pek çok eseri arasından 5 kitap ve 2 makâleden 'iktibaslar'la, yapan Şenay, Hamidullah'ın Brahmanizm – Hindüizm, Sâbilik, Mecusilik, Budizm, Yahudilik ve Hıristiyanlık hakkındaki görüşleri ve bunlardan Hz Peygambere'e işaret eden kısımları üzerinde durdu. Son olarak İslâm'dan Önceki Dinlerin Konumu konusundaki görüşleri üzerinde dururken Hamidullah'ın bu meseledeki görüşünün Kur'an ve Hadisle neshedilmemiş olması ve eski kanunların sıhhatine delil bulunması halinde eski peygamberlerin getirdiklerinin İslâm için de muteber olacağı şeklinde olduğunu ifade etti.

Prof. Dr. M. Ali Sönmez başkanlığında yapılan sempozyumun dördüncü ve son oturumunun konuşmacıları, Muhammed Hamidullah'ı doğrudan veya dolaylı olarak tanıyan, kendisiyle görüşen, ders ve sohbetlerine katılan hocalarımızdan Prof. Dr. Salih Tuğ, Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu, Prof. Dr. Mustafa Fayda, Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük ve Prof. Dr. Süleyman Uludağ idiler. Dinleyicilerin de oldukça ilgisini çeken bu oturumda katılımcılar Muhammed Hamidullah ile ilgili hatıra ve izlenimlerini anlattılar. Hamidullah Hoca'nın gerek Türkiye'de gerekse Fransa'daki ders ve sohbetlerine iştirak eden Ali Osman Koçkuzu, Mustafa Fayda, Şerafeddin Gölcük ve Süleyman Uludağ hocalar onunla ilgili izlenimlerini anlattıktan sonra, uzun yıllar kendisine talebelik yapan ve yakın dostu olan, kitaplarının bir kısmını Türkçeye kazandıran Salih Tuğ hoca hatıralarını anlattı. Beraberinde getirdiği bir çantayı izleyicilere gösteren Tuğ'un "bu çanta Hamidullah Hoca'nın yurt dışına çıkarken Türkiye'de bıraktığı çantadır" diyerek içerisindeki ayna, deterjan, elbise askısı gibi Hamidullah Hoca'nın özel eşyalarını göstermesi dinleyiciler arasında duygusal bir ortamın oluşmasına neden oldu.

Sempozyum, Prof. Dr. Hüseyin Algül'ün kapanış konuşmasıyla sona erdi. Sempozyum boyunca yapılan açılış ve kapanış konuşmaları, tebliğler ve hatıraların tamamı videoya kaydedildi. Ayrıca yakın zamanda tebliğlerin basılacağı da bildirildi.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. Yirminci asırda İslam bilim ve kültürünün tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gelişmesinde büyük pay sahibi olan Muhammed Hamidullah, panel, konferans ve sempozyumlarla genç kuşaklara tanıtılmalı ve daima hayır dualarla yad edilmelidir. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Bursa Müftülüğü ortaklaşa düzenledikleri bir sempozyumla bu düşünceye önemli bir katkı yapmışlardır. Başka yerlerde de benzer toplantıların yapılması Muhammed Hamidullah'a olan vefa borcunun bir gereğidir.